

**Цивілістична спадщина О.А.
Пушкіна. Спогади про людину,
вчителя, вченого, який змінив
світ цивілістики. Комплект
книг**

Монографія присвячена вшануванню пам'яті видатного цивіліста Олександра Анатолійовича Пушкіна, а її зміст побудовано за напрямками його цивілістичних досліджень – проблематика цивільних відносини, юридичних осіб та інші питання сучасної цивілістики. У монографії питання, підняті свого часу Олександром Анатолійовичем, розкриваються у контексті сучасного розвитку цивільного законодавства, правозастосовної практики та науки цивільного права.

Для науковців і практиків, аспірантів, слухачів магістратури та студентів юридичних навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться проблемами цивільного права.

**ЦИВІЛІСТИЧНА СПАДЩИНА
ОЛЕКСАНДРА АНАТОЛІЙОВИЧА
ПУШКІНА
(ХАРКІВСЬКА ЦИВІЛІСТИЧНА ШКОЛА)**

Монографія

Харків

ECUS

2025

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 11 від 27.03.2025 р.)*

Рецензенти:

О. О. Кот – професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України;

В. В. Цюра – професор, доктор юридичних наук, завідувач кафедри цивільного права Національного університету імені Тараса Шевченка;

І. Є. Якубівський – професор, доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка

Цивілістична спадщина Олександра Анатолійовича Пушкіна (Харківська Ц58 цивілістична школа): монографія / В. М. Василенко, Ю. М. Жорнокуй, О. Л. Зайцев та ін.; за ред. В. В. Сокурєнка. Харків : ЕКУС, 2025. – 336 с.

ISBN 978-617-7934-34-8

Монографія присвячена вшануванню пам'яті видатного цивіліста Олександра Анатолійовича Пушкіна, а її зміст побудовано за напрямками його цивілістичних досліджень – проблематика цивільних відносин, юридичних осіб та інші питання сучасної цивілістики. У монографії питання, підняті свого часу Олександром Анатолійовичем, розкриваються у контексті сучасного розвитку цивільного законодавства, правозастосовної практики та науки цивільного права.

Для науковців і практиків, аспірантів, слухачів магістратури та студентів юридичних навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться проблемами цивільного права.

УДК 347.1(477.54)

ISBN 978-617-7934-34-8

© В. М. Василенко, Ю. М. Жорнокуй,
О. Л. Зайцев та ін., 2025
© Вид-во «ЕКУС», 2025

**Олександр Анатолійович Пушкін
(1925–1997)**

ЗМІСТ

Список скорочень	7
Вступне слово.....	8

Розділ 1

Актуальні питання цивільних правовідносин

1.1. Деякі роздуми про цивільні правовідносини через призму наукової спадщини Олександра Анатолійовича Пушкіна і до сьогодні (<i>Синегубов О. В.</i>)	10
1.2. Цивільні правовідносини: сучасний стан та подальший розвиток (<i>Твердохліб Е. В., Кириченко Т. С.</i>)	24
1.3. Структура та види цивільних правовідносин (<i>Шишка Р. Б.</i>)	42
1.4. Особисті немайнові правовідносини та їх розвиток (<i>Сліпченко С. О.</i>)	56
1.5. Сучасний стан правового регулювання цивільних відносин у сфері випуску та обігу цінних паперів та їх праворозуміння у контексті інструментальної концепції (<i>Яроцький В. Л.</i>)	75
1.6. Спірні питання спадкових правовідносин у правовій доктрині та судовій практиці (<i>Кухарєв О. Є.</i>)	84
1.7. Концепція виключних прав в системі цивільно-правових відносин (<i>Піхурець О. В.</i>)	104
1.8. Місце цивільного інтересу в системі цивільного права України: критичний аналіз (<i>Шишка О. Р.</i>)	125

Розділ 2

Актуальні питання функціонування юридичних осіб як учасників цивільних правовідносин

2.1. Юридичні особи як суб'єкти цивільного права в сучасному українському правовому полі (<i>Спасибо-Фатеева І. В.</i>)	154
2.2. Інститут юридичної особи в умовах оновлення цивільного законодавства України (<i>Борисова В. І.</i>)	174
2.3. Юридична особа як самостійний суб'єкт цивільних правовідносин: минуле і сучасність (<i>Попова С. О.</i>)	192
2.4. Природа організацій як суб'єктів цивільного права: погляд із сьогодення та перспективи розвитку (<i>Зайцев О. Л.</i>)	209
2.5. Юридична особистість → юридична особа → юридична особа публічного права: крізь призму вчень Олександра Анатолійовича Пушкіна (<i>Жорнокуй Ю. М.</i>)	228

2.6. Юридична особа публічного права: традиції, сучасність, майбутнє (Сокуренко В. В.)	251
2.7. Характеристика закладів охорони здоров'я як спеціальних суб'єктів медичних правовідносин в умовах подальшого реформування системи охорони здоров'я в Україні (Кройтор В. А.)	273

Розділ 3

Окремі питання сучасної цивілістики

3.1. Порівняння категорій «угода» та «правочин»: через їхні ознаки та перспективи розвитку (Василенко В. М.)	288
3.2. Цивільно-правове регулювання цифрової речі та інших об'єктів цифрових технологій (Мічурін Є. О.)	303
3.3. Заохочувальні норми цивільного права України: характеристика на елементарному рівні (Чалий Ю. І.)	318

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АРК	– Автономна Республіка Крим
АТ	– Акціонерне товариство
ВП ВС	– Велика Палата Верховного Суду
ВС	– Верховний Суд
ГК України	– Господарський кодекс України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ЄС	– Європейський Союз
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
КАС ВС	– Касаційний адміністративний суд Верховного Суду
КГС ВС	– Касаційний господарський суд Верховного Суду
КЗпП України	– Кодекс законів про працю України
КМ України	– Кабінет Міністрів України
КТМ України	– Кодекс торговельного мореплавства України
КЦС ВС	– Касаційний цивільний Суд Верховного Суду
ОПФ	– організаційно-правова форма
ТОВ	– Товариство з обмеженою відповідальністю
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України
ШІ	– Штучний інтелект

ВСТУПНЕ СЛОВО

Дослідження проблем цивільного права – важлива частина юридичної науки, яка охоплює всі сфери людського життя, суспільного і державного устрою. З першого і до останнього подиху людина протягом усього свого життя пов'язана з правом – правом цивільним. Саме воно є тим стрижнем, який можна поставити в основу правової думки. Одна з провідних ролей у процесі наукового обґрунтування необхідності включення як загальнообов'язкових норм, правил поведінки, що виникають унаслідок суспільних зв'язків, які постійно розвиваються, належить вченим, які стоять біля витоків вивчення правової природи тих чи інших явищ соціального середовища. До числа провідних цивілістів періоду становлення правової думки в незалежній Україні з упевненістю варто віднести Олександра Анатолійовича Пушкіна – одного з найяскравіших представників не лише української, а й харківської цивілістичної школи безпосередньо.

Як представник класичної школи цивільного права О. А. Пушкін приділяв увагу вивченню проблем суб'єктів цивільного права як засадничих цивілістичних категорій, однією з яких є інститут юридичної особи.

Олександр Анатолійович Пушкін – ким він був у своєму житті? Який його життєвий шлях? Якими були його зleti і падіння? Чого він досягнув за свого життя? Чи залишив він щось своїм нащадкам? Ким він був у науці та, особливо, у цивілістиці?

На ці та безліч інших питань можна дати багато відповідей та навести численні аргументи на їх обґрунтування. Проте спільним знаменником для всіх них є згадки про Вчителя і не лише його учнів, а й колег, наукових опонентів, послідовників у сфері цивілістичної науки.

2025 рік є непересічним для української науки цивільного права. Саме 100 років тому народився Олександр Анатолійович, фундатор цивілістики в Харківському національному університеті внутрішніх справ (тоді – Університеті внутрішніх справ), який у різні часи активно розвивав приватноправову науку не лише в Харківському юридичному інституті (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), а й загалом в українській цивілістиці як керівник робочої групи з розроблення Цивільного кодексу України.

Складний життєвий шлях, зокрема участь у бойових діях у роки Другої світової війни, спонукав Олександра Анатолійовича до особистісного розвитку, що й стало причиною його вступу в 1945 році до Харківського юри-

дичного інституту імені Л. М. Кагановича. Саме на ниві юриспруденції О. А. Пушкін відбувся як фахівець, керівник, учитель, наставник, а найголовніше, – як людина, до якої завжди можна було звернутися за порадою.

Говорячи про наукові досягнення варто зазначити, що Олександр Анастолійович є автором близько 200 наукових праць, серед яких знаковими, такими, що залишаються актуальними й нині, є дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Гражданско-правовые формы управления промышленностью в СССР» (1966 р.), підручник «Советское гражданское право» (под ред. В. П. Маслова та О. А. Пушкіна (1983 р.)) та підручник «Гражданское право Украины : Частина 1 (під ред. О. А. Пушкіна та В. М. Самойленка (1996 р.)). Саме ці та інші праці й постали спадщиною для наступних поколінь українських цивілістів.

Валерій Сокурєнко,

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор

СПОГАДИ ПРО ЛЮДИНУ, ВЧИТЕЛЯ, ВЧЕНОГО, ЯКИЙ ЗМІНИВ СВІТ ЦИВІЛІСТИКИ

ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ ПУШКІН
(ХАРКІВСЬКА ЦИВІЛІСТИЧНА ШКОЛА)

Збірка спогадів до 100-річчя від дня народження

Харків

ECUS

2025

Олександр Анатолійович Пушкін: Спогади про Людину, Вчителя, Вченого,
О-53 який змінив світ цивілістики (Харківська цивілістична школа): Збірка спогадів
до 100-річчя від дня народження / Ю. М. Жорнокуй, О. Л. Зайцев, В. А. Кройтор
та ін.; за ред. В. М. Василенка. Харків : ЕКУС, 2025. — 164 с.

ISBN 978-617-7934-35-5

Ця книга є збіркою спогадів колег та учнів, що присвячені пам'яті знаного цивіліста, доктора юридичних наук, професора Олександра Анатолійовича Пушкіна. Метою її підготовки та видання є інформування сучасних та майбутніх поколінь правників про професійне та особисте життя видатної людини, корифея харківської цивілістичної школи, ім'я якої назавжди закарбоване в правову доктрину України. Збірка містить й інший інформативний матеріал, що надає можливість досягнути широке коло наукових інтересів Олександра Анатолійовича та його прогресивні погляди на розвиток цивілістичної науки.

Книга розрахована на науковців і практиків, аспірантів, слухачів магістратури та студентів юридичних навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться проблемами цивільного права.

УДК 347.1(477.54)(092)(082)

Олександр Анатолійович Пушкін
(1925–1997)

ЗМІСТ

Василенко В. М.

Олександр Анатолійович Пушкін – Вчитель, Науковець, Наставник.....	7
--	---

СПОГАДИ КОЛЕГ

Кузнєцова Н. С.

Слово про Вчителя і Колегу.....	9
---------------------------------	---

Борисова В. І.

Олександр Анатолійович Пушкін і його роль в продовженні традицій харківської цивілістичної школи (до 100-річчя з дня народження)	14
--	----

Довгерт А. С.

Лицар науки. До 100-ліття великого Цивіліста	18
--	----

Коссак В. М.

Спогади про професора, доктора юридичних наук, видатного вченого-цивіліста Олександра Анатолійовича Пушкіна	26
---	----

Майданик Р. А.

Пушкін Олександр Анатолійович – Людина, з якою мав честь бути знайомий особисто.....	28
--	----

Харитонов Є. О.

Короткі зустрічі – довга пам'ять	30
--	----

Шишка Р. Б.

Сподівання виправдані.....	35
----------------------------	----

Кройтор В. А.

Слово про Вчителя: Олександр Анатолійович мав дивовижний талант – талант великої Людини.....	40
--	----

СПОГАДИ УЧНІВ

Сліпченко С. О.

Олександр Анатолійович Пушкін: життя та наукова спадщина видатного цивіліста.....	43
---	----

Чалий Ю. І.

Спогади про Олександра Анатолійовича Пушкіна	48
--	----

Зайцев О. А.

Спогади про Людину, яка змінювала світ на краще	54
---	----

Кириченко Т. С.

Великому серцем, світлому розумом.....	58
--	----

Мічурін Є О.

Про професора О. А. Пушкіна: спогад із життя 62

Піхурець О. В.

Наукова спадщина Олександра Анатолійовича Пушкіна: Спогади
до 100-річного ювілею 66

Твердохліб Е. В.

Олександр Анатолійович Пушкін – майстер права і майстер слова 69

Бурдін М. Ю.

Олександр Анатолійович Пушкін – Людина, яка привела мене в науку 72

Жорнокуй Ю. М.

Спогади про Людину, яка надихнула на дослідження проблематики
юридичних осіб 76

Зозуляк О. І.

Наукова спадщина професора Олександра Анатолійовича Пушкіна
як основа розвитку української цивілістики 81

Сядристий А. О.

Олександр Анатолійович Пушкін: спогади про Вчителя
та Вчителя вчителів 85

Шишка О. Р.

Спогади про Олександра Анатолійовича Пушкіна 88

Ясечко С. В.

Наукова спадщина Олександра Анатолійовича Пушкіна та її
значення для сучасного цивільного права 93

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛІСТИКИ**У ПРАЦЯХ ОЛЕКСАНДРА АНАТОЛІЙОВИЧА ПУШКІНА**

Теоретичні проблеми розробки нового цивільного законодавства 96

Правове поле і економіка громадянського суспільства в Україні 108

Методологічні проблеми формування правового поля
підприємництва в Україні 116

Про модельний цивільний кодекс країн СНД, Питання підприємництва 136

Спірні питання вчення про цивільне правовідношення 142

ФОТОСПОГАДИ 153

ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ ПУШКІН – ВЧИТЕЛЬ, НАУКОВЕЦЬ, НАСТАВНИК

Ви тримаєте в руках книгу, присвячену 100-річчю від дня народження видатного вченого, правника, українського цивіліста Олександра Анатолійовича Пушкіна. Його ім'я відоме не лише в Україні, але й далеко за її межами. Професійний і творчий шлях Олександра Анатолійовича відзначений високими державними нагородами та науковими званнями. Він – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, лауреат Державної премії Української РСР, брав участь у роботі Женевської дипломатичної конференції з кодифікації міжнародного морського права (у складі делегації від УРСР, 1958), написанні Цивільного кодексу УРСР (1963), Кодексу про шлюб і сім'ю УРСР (1969), Житлового кодексу УРСР (1983).

Очолюючи кафедру цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, О. А. Пушкін зробив все для того, щоб цивілістичний цикл в межах підготовки правоохоронців був одним із провідних, а дослідження цивілістичних проблем – актуальними й результативними. Він був лідером колективу кафедри, вів за собою колег, створюючи атмосферу творчості й наукового пошуку. Ніколи не шкодуючи знань, часу й досвіду, О. А. Пушкін вказував правильний шлях руху в науці й прагнув, щоб його учні були впізнаваними серед цивілістів. Це мотивувало й посилювало бажання кожного молодого науковця наполегливо працювати над своїми дослідженнями, особливо на етапі становлення. Вчений прищеплював відповідальне ставлення до праці, наполегливість у досягненні мети, відданість обраній справі, щедро ділився глибокими й різноплановими знаннями.

Дослідження О. А. Пушкіна завжди поєднували теоретичну глибину й практичну необхідність, чіткість правової конструкції зі зрозумілістю й доступністю викладення. Роботи вченого ще за життя були визнані класичними й увійшли до скарбниці вітчизняної правової думки. Вони вирізняються вагомим теоретичним підґрунтям, системністю, глибоким аналізом нормативного матеріалу, разом із тим – вони зрозумілі й легкі для сприйняття.

Важливість наукової спадщини професора О. А. Пушкіна для сучасної доктрини не лише цивільного права, а й загальної теорії права та інших галузевих наук і законодавства України важко переоцінити. З-під його пера вийшла ціла низка фундаментальних праць, які на декілька десятиліть визначили вектор розвитку наукових досліджень у відповідних галузях права й законодавства, стали орієнтиром для наступних поколінь науковців і заклали фундамент концептуального розвитку теорії та методології цивілістичної науки та українського законодавства.

Пам'ять про О. А. Пушкіна і вдячність за прищеплену ним любов до науки назавжди залишаться в серцях учнів, колег і послідовників Олександра Анатолійовича. Сьогодні вони й самі є докторами юридичних наук і професорами, кандидатами юридичних наук і доцентами, академіками та член-кореспондентами Національної академії правових наук України, обіймають високі посади – і в цьому велика заслуга їхнього Вчителя й Наставника.

Починаючи з 1998 року, у Харківському національному університеті внутрішніх справ щорічно проводяться цивілістичні читання, присвячені пам'яті професора Олександра Анатолійовича Пушкіна, де зустрічаються його колеги, учні, фахівці. Кожна така зустріч – це форум однодумців, спогад про непересічну особистість, видатного вченого, наукового лідера, людину, яка до останнього дня свого життя навчала й виховувала майбутніх юристів – правову еліту України.

Віктор Василенко,
перший проректор
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

Перейти на сайт →